

УДК 392.1 НАРОДЖЕННЯ ; 398.21 НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ

ПОЧАТОК ВАГІТНОСТІ У РОЗПОВІДЯХ МАТЕРІВ: ФОРМИ ОМОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ

Лабащук О. В.

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

Використовуючи вироблені усною традицією способи говорити про народження дитини, сучасні матері можуть висловити свої глибокі внутрішні переживання і світовідчуття стосовно власного досвіду тіла і досвіду пережитих емоцій. Про настання вагітності матері розповідають не стільки у фізіологічних термінах чи відчуттях, як у символічному ключі: які знаки чи віщування у той час вони отримали. Наратив є формою, за допомогою якої транслюються міфологічні уявлення, багаторазово редуруючись на основі персонального досвіду.

Ключові слова: вагітність, материнство, міфологічний наратив, міфологічні уявлення, усна традиція, персональний тілесний досвід.

Постановка проблеми. Суспільна роль будь-якої наукової дисципліни визначається її здатністю відповідати актуальним запитам сучасності. Фольклористика – наука, що покликана інтерпретувати найрізноманітніші прояви духовної культури людини, передусім виявлені у вербальній формі. Саме тому закономірним видається звернення до оповідей, які верифікують персональний людський досвід, передусім висловлений у меморатній конвенції

Сьогодні українська фольклористика лише починає звертатися до вивчення сучасного фольклору [2; 7–9; 13; 14].

Коли дослідники стикаються з різноманітними явищами сучасного фольклору, вони виявляють, як слушно зауважив Роман Кирчів, «реальну інерцію його небачення» [6, с. 9]. Говорячи про сучасний фольклор, варто звернути увагу передусім на прозові тексти оповідного характеру, розказані в меморатній конвенції. Жанрова специфіка прози надає цьому виду фольклору найбільшій гнучкості, динамічності, можливості швидко реагувати на миттєві потреби сьогодення, а отже слугувати тією формою, за допомогою якої наш сучасник може висловити власні переживання і світовідчуття.

Об'єктом нашого дослідження є усні розповіді жінок про їх досвід очікування та народження дитини, зафіксовані у формі наративного інтерв'ю. Одиницею аналізу виступатиме текст запису наративного інтерв'ю. Таку розповідь ми називатимемо **натальним наративом** (*від лат. natalis – народжений, пов'язаний з народженням*).

Мета статті – розглянути, у яких вербальних формах сучасні жінки висловлюють свій особистий досвід очікування дитини. Особливу увагу звернемо на семантику цих оповідей.

Першим виразно омовленим епізодом у натальному наративі є отримання жінкою **віщування** про те, що вона вагітна або невдовзі завагітніє. Часто таке віщування відбувається через символічний сон або жінці про це хтось повідомляє.

За найпоширенішим серед наших сучасниць уявленням, передвісником або ранньою ознакою вагітності є сон, у якому жінці сниться жива риба: *...І сниться мені сон, що така річка гарна, чиста і в тій річці риби плавають, я так раз – руки протягнула і зловила велику рибину. Вранці просинаюся та й кажу до свого чоловіка, кажу: «Юра, ти знаєш, я вночі зловила рибину, таку велику, така, ну, така вже рибина!» – А він каже: «Ясно, всьо понятно». А я собі без вніманія, як то «всьо понятно». Але дійсно, проходить деякий період, я оброщаюся до лікаря, лікар каже: «Ви знаєте, Ви вагітні» [Вишинська: 2012, ССП, 52 роки, двоє дітей]¹.*

Привертає увагу поширеність саме таких розповідей у середовищі сучасних жінок. Беручи до уваги християнську та міфологічну символіку риби [5], пригадаємо традиційні українські пояснення того, звідки беруться немовлята. «У воді спіймали», «вода принесла» – саме таку відповідь часто чули допитливі діти. Дослідники вважають воду в цьому контексті аналогом крові та сперми [3, с. 11; 11, с. 89]. Відповідно, найпоширенішим «водяним» мешканцем виявляється риба, яка й потрапляє в жіночі символічні сновидіння. Звернемо увагу, що жінкам сниться не просто риба, а те, що вони її ловлять, і найчастіше у чистій прозорій воді: *Мені приснився сон, що стою з вудкою біля річки і зловила величезну рибу. Прошло деяке врем'я, і я родила дочку* [Боденчук: 2008, КНЛ, 56 років, троє дітей].

Формою, яку найчастіше набирають подібні оповіді, є меморат про сон, який збувся: *Снилось, що я йду по полю, а поле дуже гарне, такого гарного зеленого яскравого кольору, і там якась чи ущелина, чи яма і там маленьке козеня. Я його підняла і ніби як би несу додому. Розказала своєму чоловіку, він з мене посміявся, сказав, що я неадекватна. Мені сняться дивні сні, я не звернула уваги, а потім мені моя свекруха сказала, що в неї будуть скоро внуки. Я не зрозуміла, а вона сказала, що всі сні свідчать про те, що я вагітна* [Петраш: 2011, ГМС, 23 роки, одна дитина].

Сни, у яких жінка щось збирає або купує, також віщують прибуток у родині: *Мені снилося, що я збираю гриби. Як з'ясувалося, і мамі снився такий сон перед тим, як вона завагітніла. Для мене це був віщий сон* [Кабанова: 2009, ДОО, 42 роки, одна дитина]. **Жінкам в моїй родині снилося, що вони збирають у великий кошик врожай: грушки, гриби, вишні** [Кабанова: 2009, ЛГВ, 49 років, одна дитина]. *Я ще не знала, що я вагітна, але мені приснився сон, я була в великому магазині <...> я пішла в відділ колясок, і от я йду і вибираю червону коляску, і цей, з лялькою* [Бойцун: 2010, БГС, 44 роки, двоє дітей].

Ознакою майбутньої вагітності може стати сон, у якому жінці сниться лялька: *Снилась лялька. Не знаю, може, вона щось означає. Пам'ятаю ляльку. Той сон снився під ранок, дуже запам'ятався* [Серган: 2008, РЛБ, 34 роки, двоє дітей].

Значна частина розповідей про сновидіння, які віщують настання вагітності, є поширеними сюжетними текстами, у яких до жінки приходять Богородиця, її померлий родич, її майбутня дитина.

І так сниться мені, що я так сплю... відкриваються двері, і заходить така маленька дівчинка. І вона була вбрана в такому платтячку, таякто колись такі ті

---

¹ В квадратних дужках подано посилання на матеріали інтерв'ю, які використовуються у дисертації. Вказані прізвище збирача, рік запису, ініціали інформанта, повна кількість років жінки на момент запису, а також кількість народжених нею дітей.

якісь королі чи графині, чи якісь принцеси... з якимось не з нашого, видно, що то не з нашого століття. <...> Вона була вбрана в такий платтячку з такими рюшичками, такий чепчик мала, і вона так до мене йде... йде помаленько, а з вікна таке на неї місячне сяйво, тако місяць світив <показує руками> і так на неї так падає таке... таке світло, що я її бачу. Я так настрашилась, думаю: «Боже! Де взялася в мене вдома дитина якась?» Думаю, може, то якась... якісь... якась душа якоїсь дитини прийшла до мене? А то так і було, бо то та дитина хотіла народитися, і вона мені вже в сні та як приснилась [Бончак: 2011, НВВ, 43 роки, двоє дітей].

Перед тим як я дізналася, що вагітна четвертою дитиною, мені приснився мій дідо, він тримав за руку маленького хлопчика. Пам'ятаю, що я щось питала його, але він нічого мені не казав. І десь через два чи три тижні, вже точно не пам'ятаю, я дізналася, що вагітна [Пітула: 2009, ОНІ, 40 років, четверо дітей].

Як бачимо, значна частина текстів, що стосуються передчуття вагітності, мають форму розповідей про сон. Таку форму наратив використовує, коли йдеться про сни перед пологами та сни-попередження перед нещасними випадками, або ж сни-Богоявлення, що віщують видужання. Загалом розповіді жінок транслюють таке правило: вагітна жінка бачить віщі сни і повинна вміти їх інтерпретувати.

Необхідність залучення до матеріалів нашого дослідження розповідей про сновидіння не викликає сумніву. Пошлемося тут на думку такого авторитетного польського вченого, як Єжі Бартмінський, який відстоює ідею єдності символічної мови сну і фольклору [15, с. 147].

Вивчення наративів-розповідей про сновидіння не належить до добре розроблених в українській фольклористиці тем, а тому зупинимося на цій проблемі детальніше. Наукове дослідження сновидінь пов'язано з появою психоаналітичного напрямку в гуманітарних дослідженнях, і передусім з іменем З. Фрейда, який у сновидіннях вбачав вияв підсвідомого. На зв'язок міфологічних образів, підсвідомого та сновидінь, що набуває особливої актуальності для сучасної людини, вказував Дж. Кемпбел: «За умов відсутності значимої для усіх міфології кожен із нас має свій власний, невизнаний, рудиментарний, але тим не менше підспудно діючий пантеон сновидінь. Найновіші втілення Едіпа і персонажі нескінченної любовної історії Красуні та Чудовиська стоять сьогодні на розі Сорок другої стріт і П'ятої авеню, очікуючи, коли зміниться сигнал світлофора» [4, с. 12].

На незаперечну цінність розповідей про сновидіння для фольклориста вказав ще П. Г. Богатирьов, який записував їх з уст архангельських селян у 1916 році. На думку вченого, такі оповіді є цікавим матеріалом для вивчення системи народних вірувань, адже «сьогоднішні індивідуальні видіння (у тому числі і сни) прямо залежать від уявлень колективу» [1, с. 105]. На важливість вивчення сновидінь та їх ролі у сучасній культурі звертали увагу ряд науковців [10; 12; 16]. Польська дослідниця Станіслава Небжеговська зазначає, що, окрім тлумачення сновидінь, у фольклорі існує інший різновид – розповіді про сни. Сни, які найчастіше зберігаються у людській пам'яті, пов'язані з винятково важливими моментами життя інформантів: смертю, хворобами, народинами. Пам'ять про саме ці сновидіння людина зберігає протягом багатьох років [16, с. 42].

Ю. М. Лотман звернув увагу на характер семіотичних трансформацій, які відбуваються в процесі перекодування візуальних образів у словесний текст. Така робота можлива лише за умови художньої діяльності, яка призводить до утворення складніших структур: «...перетворення того, що ми бачимо, у те, про що ми розповідаємо, неминуче підвищує ступінь організованості. Так створюється текст» [10, с. 39]. Однак створення розповіді про сновидіння передбачає не лише ускладнення семіотичної організації тексту, а й смислове перекодування. Для фольклориста важливим є також таке міркування дослідника: «Процес розповідання витісняє з нашої пам'яті реальні відбитки сновидінь, і людина переконується, що вона справді бачила те, про що розповіла. У подальшому в нашій пам'яті відкладається цей словесно переказаний текст» [10, с. 39].

Початок вагітності в жіночих розповідях можуть пророкувати не лише сни, а й сказані кимось слова: *Звичайно, свекор і свекруха жартували, що, може, я вагітна, але це була дійсно шутка, бо ніхто це йще не думав насправді* [Мостова: 2011, ЦІМ, 23 роки, одна дитина]. *Почався токсікоз, мене забрали з підозрою на апендицит. Я ще нічого не знаю. В лікарні лікар каже: «Може, ти трошки вагітна?».* *То я казала, що це не може бути* [Денег: 2011, РОМ, 32 роки, двоє дітей].

Іноді розповіді про початок вагітності моделюються на зразок відомого сюжету чарівної казки, де вагітність настає від спожитої королевою риби. Звісно, казковий сюжет не відтворюється повністю у натальному наративі, однак для нас цікавим є той факт, що спожита жінкою риба пригадується через багато років та пов'язується з початком вагітності: *Я, звичайно, не знала спочатку, що я вагітна. Ми з чоловіком напередодні до того як я взнала, що я вагітна, ми з чоловіком купили рибу. Ми цю рибу з'їли і потім вночі я багато пила води. На наступний день в мене почалася тошнота, рвота. Чоловік сміється: «О ти наїлася риби, напилася багато води, ніби ніколи ти цієї риби не бачила». Все сміялися, що я отруїлася рибою. <...> Один день, другий день отруїлась, третій день отруїлася, дивлюся, що ця отрута не проходить. Тому я вирішила перевірити, чи я вагітна чи ні. І-і-і спочатку перед тим, як піти в лікарню, я купила тест на вагітність, який показав, результат був позитивний. І ось так ми взнали, що я вагітна* [Мостова: 2011, ЦІМ, 23 роки, одна дитина].

Окремі зразки у нашому матеріалі свідчать, що вагітність настає всупереч усьому, що відбувається з жінкою. У цьому випадку поведінка героїні натального наративу зображується як антиповедінка, яка все одно повинна принести позитивний результат: *П'ять дів ми шляємся по тих лісах. Збираєм шишки. Таргаю я ті мішки з шишками. Додому притащили щось два мішки кедрових шишок. Прийшли ми додому. Тільки вернулися – зразу пішли в кінотеатр. Я там дуже змерзла в тому кінотеатрі – так змерзла, на другий день захворіла. Це вже було в мене насморк, от така простуда. Вони мене давай лічити, ноги парити. А в мене якраз мали місячні бути. Нема-нема, нема-нема, нема-нема. І щось мене почало, знаєш, тошнити. <...> Одним словом, я робила все, чого не можна було робити* [Лабашук: 2006, ДІС, 50 років, двоє дітей].

З одного боку, жінки підкреслюють небуденність, унікальність ситуації, пов'язаної з початком вагітності. З іншого – у наративах транслюється поширене серед сучасних жінок уявлення про те, що «вагітність – це завжди несподівано».

Ні, це не вдома було. Це такий сплеск був, що чоловік казав, це щось особливе було. <...> дуже жили оцими переживаннями, що в горах... І повітря, дійсно, така у нас була не те, що романтика, а якась така єдність була в усьому, в думках. Дуже комфортно нам було. І він каже: «То щось має бути». І тут я починаю, в мене такий токсикоз, пів місяця чи скільки був, я не пригадую, ну якийсь там період пройшов чи тиждень, чи два, у мене починається токсикоз. А мама каже: «Слухай, вона, напевно, вагітна». Я кажу, жартома: «Ні, я ще не готова вагітніти». – Мама каже: «Та що готова – не готова. Наче ти вагітна, тому що дійсно токсикоз проявлявся». – А я так думаю: «Це би добре було, але це ще не моє». – Отак я пам'ятаю, що я так подумала. Що я ще не очікувала [Лабашук: 2006, ПАІ, 39 років, двоє дітей].

Наступне завдання, яке постає перед вагітною жінкою й омовлюється в натальному наративі, – це вміння відчуті і правильно зрозуміти ті зміни, які відбуваються з її тілом: *«Ну це проявилось... і я відчула моментально, на якомусь такому шостому чутті...»* [Соляк: 2010, ШНЛ, 31 рік, одна дитина].

Однак такі зміни жінка може сприймати і як надзвичайно позитивні та бажані для себе: *Ох! Я відчула зразу, бо моє тіло здавалося набубнявілою брунькою дерева навесні, що росте і розвивається. І мій настрій став мінливим: хотілося то плакати, то сміятися, хотілося уваги, ласки, жалю, розуміння...* [Старко: 2011, СОГ, 37 років, двоє дітей].

Окремі розповіді свідчать про труднощі, з якими стикається жінка при «самодіагностуванні» вагітності, сприймаючи її прояви за хворобу: *Звичайно, я не відразу зрозуміла, що вагітна, спочатку навіть думала <сміється>, що захворіла, що в мене проблеми з шлунком. Тому що в мене відразу почався токсикоз. Почалась тошнота, болів дуже шлунок. Я навіть пішла на телевізор, телевізор вияснив, побачив деякі порушення, але лікування я не починала, поки мені моя лікар не порадила це перевірити, чи я не вагітна часом. Ми здали аналізи, і виявилось, що дійсно я вагітна...* [Солтис: 2011, РОВ, 26 років, одна дитина].

Загалом усі розглянуті випадки об'єднує уявлення про те, що, з одного боку, вагітність завжди настає несподівано для жінки, а з іншого боку, підкреслюється не випадковість настання вагітності. Початок вагітності для жінки пророкують вищі сили, попереджаючи про це у символічний спосіб. Така семантична модель дозволяє порівняти натальний наратив з мотивом з Євангелія про Благовіщення Діві Марії, який, очевидно, мав вплив на формування жіночих розповідей. Зв'язок вагітності із семантикою Благовіщення, непорочного зачаття, яке визначено наперед вищими силами, ще раз підкреслює така прикмета: *«Якщо на Благовіщення голубка прилетить і стукне у вікно, то жінка завагітніє»* [Каліновська: 2009, МСЗ, 33 роки, двоє дітей].

Висновки. Отже розповіді про настання вагітності жінки розповідають переважно у символічному ключі. Завданням жінки у цей період є проявити інтуїцію і розпізнати свій незвичний стан, правильно зрозумівши віщування, послане їй зазвичай у формі сновидіння, та «розшифрувавши» мову свого тіла.

Список літератури

1. Богатырёв П. Г. Сны в пересказе крестьян и в народной сказке / П. Г. Богатырёв // Функционально-структуральное изучение фольклора (Малоизвестные и неопубликованные работы) / П. Г. Богатырёв ; [сост., вступ. ст. и комм. С. П. Сорокиной]. – М. : ИМЛИ РАН, 2006. – С. 97–107.
2. Гинда О. Современное поэтическое творчество украинской диаспоры в Италии : свой традиционный мир в чужом пространстве / О. Гинда // Традиционная культура. – 2012. – № 2 (46). – С. 30–41.
3. Ігнатенко І. Народні ембріологічні уявлення українців / І. Ігнатенко // Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнографічне дослідження : у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич]. – К. : Дуліби, 2008. – Т. 1: Діти, дитинство. Дитяча субкультура. 2008. – С. 5–12.
4. Кемпбел Дж. Тысячеликий герой / Дж. Кемпбел ; [пер. А. П. Хомик] ; [отв. ред. С. Н. Ивашенко]. – К. : Рефл-бук, 1997. – 379 с.
5. Керень К. Прологомены / К. Керень // Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг ; [пер. с англ.]. – К. : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – С. 11–37.
6. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Р. Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.
7. Красиков М. М. Обрядово-зрелищные формы смеховой культуры современного украинского студенчества (К постановке проблемы) / М. М. Красиков : [Электронный ресурс] / М. М. Красиков. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/folklore/publications.htm>.
8. Кузьменко О. Фольклорні особливості народних оповідань про голодомор (на матеріалі власних записів з Вінниччини) / О. Кузьменко // Відлуння геноциду 1932–1933. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні / [за ред. Р. Кирчіва, О. Романіва]. – Львів, 2005. – С. 90–95.
9. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні / Н. А. Лисюк. – К. : Агентство «Україна», 2012. – 348 с.
10. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство, 2001. – 704 с.
11. Мазалова Н. Е. Состав человеческий: Человек в традиционных соматических представлениях русских / Н. Е. Мазалова. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2001. – 192 с.
12. Панченко А. А. Сновидение и фольклор: Сон в народной религиозной традиции / А. А. Панченко // Русский фольклор. – СПб., 2001. – Т. XXXI. – С. 112–122.
13. Халюк Л. Фольклорні особливості усних оповідань про переселення 1947 року / Л. Халюк // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 1. – С. 94–99.
14. Харчишин О. Український пісенний фольклор в етнокulturі Львова: трансформаційні процеси, міжкультурні пограниччя / О. Харчишин. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. – 368 с.
15. Bartmiński J. Materiały do sennika ludowego / Jerzy Bartmiński, Grażyna Bączkowska // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury / [pod red. J. Bartmińskiego]. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1988. – № 1. – S. 147–171.
16. Niebrzegowska S. Potoczne konotacje słowa a znaczenia symboliczne w senniku ludowym / Stanisława Niebrzegowska // Etnolingwistyka / [pod red. Jerzego Bartmińskiego]. – Lublin : UMCS, 1990. – Т. 3. – S. 37–48.

Лабашук О. В. Начало беременности в рассказах матерей: формы оязыковлени личного опыта / О. В. Лабашук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадського. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 272–278.

Используя выработанные устной традицией способы говорить о рождении ребенка, современные матери могут высказать свои глубокие внутренние переживания и ощущения относительно личного опыта тела и опыта пережитых эмоций. О наступлении беременности матери рассказывают по преимуществу в символическом ключе: какие знаки или предвестия они получили в это время. Нарратив является формой, при помощи которой транслируются мифологические представления, многократно редуцируясь на основе персонального опыта.

Ключевые слова: беременность, материнство, мифологический нарратив, мифологические представления, устная традиция, персональный телесный опыт.

Labashchuk O. Getting pregnant in the stories of mothers: forms of verbalization of the personal experience / O. Labashchuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 272–278.

The shift of folklorists' attention from poetic and aesthetic to socio-pragmatic functions of folklore allows to distinguish new objects of study. One of these objects is the natal narrative, i. e. story of woman's experiences of pregnancy and childbirth. Using created by oral tradition ways to talk about the birth of a child, mothers today can express their deep feelings and attitude in relation to their personal body and emotional experience. These stories have the form of memorat, i. e. first-person story. In the process of narrative construction narratives are transformed as the non-fairy-tale prose. Today, the most productive and culturally important form of folklore, broadcasted via the social channels, is memorat, which contains peculiarities of both the plot and the mythological text. The images of mother, infant, and birth-giving are passed through a series of symbols partially related to the traditional folk symbols, and influenced by mythological and Christian ideologies of contemporary society. Pregnancy is described as the «beginning», «Golden Age»; the surroundings of the pregnant woman must be beautiful, harmonious and joyful. Narrative is the form by means of which mythological representations are translated repeatedly reduplicating on the basis of the personal experience.

Key words: pregnancy, motherhood, mythological narrative, mythological representations, oral tradition, personal body experience.

Поступила в редакцию 19.11.2013 г.